

Knygos ir žurnalai

VAIKYSTĖS PABAIGAI

Dail. Linas Spurga

Šią knygą* reikėtų skaityti maždaug tarp septyniolikos ir dvidešimt metų - tada ji atrodytų kaip seniai lauktas draugas, išpasakojantis tau visas paslaptis, dar nesuvoktas nuojautas ir nerimus - ne, ne išsprendžiantis, o išdėstantis prieš akis. Jos skaitymas - tai išpažintis pačiam sau arba, jei norime moderniau, psichoanalizės seansas.

* Hesse H. *Narcizas ir Auksaburnis* / Iš vok. k. vertė Teodoras Četrauskas. - V.: Alma littera, 1995. - P. 301. - 3 000 egz.

Pasirodžius "Narcizui ir Auksaburniui", 1930 m. Hermannui Hessei buvo jau gerojai per penkiasdešimt (kartais Hesses dvasinis jaunumas stebina). Neatrodo, kad tokiame amžiuje ypač suaktualėja juslinio ir intelektualinio, meninio ir dvasinio gyvenimo rinkimosi problema. Viskas jau seniai pasirinkta, gal tik kartais tylios abejonės sukirba... Vis dėlto problema - rinkimasis tarp jausmų ir intelekto pasaulių - Hessei buvo nuolatos aktuali. Ji aiški "Demiane" (1919), "Siddhartoje" (1922), "Stepių vilke" (1927), ir tik 1943 m. pasirodžiusiame "Stiklo karoliukų žaidime" galiausiai tarsi ir išsprendžiama intelektualumo naudai - kaip Hessei ir būdinga, ne iki galo... Beje, ši chronologija nedaug reiškia. Pačiam Hessei tokia įtampa buvo jo vidinio gyvenimo dalis, kuriai turėtume būti dėkingi už Hesses žavesį; nepaisant daugybės jam kenkiančių smulkmenų, pernelyg pažodinio Carlo Gustavo Jungo teorijų citavimo ir Hesses naivumo, sunku jo nemėgti.

Hesse nuo pat pradžios nevengia paradokso ar žaidimo, padvelkiančio vos ne postmodernizmu. Pirmiausia netikėti personažų vardai: juk iš antikinės mitologijos perimtas Narcizas veikia apibūdintų Hesses vaizduojamą menininką, stebėtoją, estetikos ir meilės maurusna linkusių herojų, o čia Narcizu pavadinamas asketas. Auksaburnis arba Goldmundas - graikiško *Chrisostomos* vertmuo - labiau tiktų elegantiškai intelektualiam vienuoliui, mokslininkui, "tikėjimo riteriui", juolab kad atmintyje vis vien išnyra Jonas Auksaburnis, garsus Konstantinopolio teologas, pamokslininkas, Bažnyčios hierarchas. Tai gi Hesse apverčia personažų vardus, ir paradoksas, kaip rodo pavadinimas, pra-

sideda dar neprasidėjus romanui. Įvairiai galima jį šifruoti. Tarkime, spėti, jog šie prieštaringi, tokie skirtingi herojai kartu yra ir nuolat vienas kito besilgintys papildiniai. Dar artimiau nesusipažinęs su Auksaburniu, Narcizas jaučia (p. 20), kad tasai yra jo paties "priešingas polius ir papildymas"; tą jausmą abu personažai išgyvens per visą romaną. Kai jiedu vaizduojami drauge, romanas tarsi "sutirštėja", o Auksaburnio klajonių tuštumą lemia ir tai, kad greta jo tuo metu nėra reflektuojančio šios poros asmens Narcizo; galų gale nuo pat jaunystės Goldmundo saviškai Narcizas būtinas.

Pakludamas tėvo valiai, Auksaburnis nuo jaunumės nutaria "esąs skirtas vienuolyno gyvenimui ir askezei" (p. 24), tik, atrodo, pernelyg anksti. Neturi jis tiek jėgos ir tokio proto bei askezės entuziazmo kaip Narcizas, o ir jo tikėjimo apraiškų nedaug tematome (viduramžiško anturažo romane tai šį tą reiškia). Mokydamasis vienuolyno mokykloje, jis rengiasi vienuolyste, tačiau iš prigimties neturi polinkio. Vienas atsitiktinis bučinys sugriauna visą įsivaizduoto pašaukimo rūmą: "jis visa savo esybe pajuto, kad viskas, ko iki šiol siekė, viskas, kuo jis tikėjo, viskas, kam manėsi esąs skirtas ir pašauktas tarnauti, per tą bučinį pro langą, per tą tamsių akių žvilgsnį atsidūrė didžiausiame pavojuje" (p. 29). Jo mokytojas ir bičiulis Narcizas permato Auksaburnio prigimtį, matyt, dėl to, kad pats tą gyvenimo etapą yra praėjęs. Kaip ir kodėl be tokių "auksaburnišku" pasekmių, Hesse nepasakoja, arba to tiesiog nereikia klausinėti, nes autorius paprastai paaiškina: "jeigu Auksaburnis jautėsi esąs skirtas vienuolio ir asketo gyvenimui, amžinam šventumo siekimui - tai Narcizas iš tiesų buvo

tokiam gyvenimui skirtas. Jam meilė buvo leidžiama tikrai viena vienintele, aukščiausia forma” (p. 30). Narcizas išaiškina Auksaburniui jo lemtį ar prigimtį, ir gana nelengvai, nes Auksaburnis jos purtosi visa savo esybe. Jis bijo, kad žingsnis į pasaulį - Hessei jį simbolizuoja moterys (gal ir ne be reikalo) - bus žingsnis į nuodėmę, įtraukiančią “kaip pragaros nasrai”: “tada bus galas visoms gražioms svajonėms, visai skaistybei, visai Dievo ir gėrio meilei” (p. 33).

Ir netrukus dumia iš vienuolyno. Visų pirma pas moteris. Net nutaria: “Galbūt jo lemtis tokia: iki tobulybės pažinti tūkstančius moterų ir jų meilės būdų ir suvokti tūkstančius jų skirtumų, kaip kai kurie muzikantai groja ne vienu instrumentu, o trim, keturiais, daugeliu. Tačiau kam iš tiesų to reikia, į kokį tikslą veda, jis nežinojo; jis tik juto, kad eina tuo keliu” (p. 98). Pakeliui suvedžioja jį priglobusio riterio dukteris, o ir vėliau panašių progų nepraleidžia. Už moterų jam ištis slypi kažkokia paslaptis, kažkokia “Didžioji Motina”, kažkoks universalus moteriškumo principas, kurio atošvaitą jis pamato vienašyk aplankyto vienuolyno Mergelės Marijos skulptūroje. Ji sukrečia jį. Auksaburnis ima dirbti pas tą skulptūrą sukūrusį meistrą, tris metus mokosi ir kuria Narcizo bruožų turinčią apaštalo Jono skulptūrą. Tai talentingas darbas, tačiau Auksaburnis atmeta meistro siūlomą vietą ir jo gražuolės dukters ranką dėl laisvės, t.y. bastūno gyvenimo. Jam viskas tuščia, jis nenori ir negali prisirišti prie nieko. Jį gena kažkokia *Magna Mater*, toli gražu neprimenantį Mergelės. Promotės vizija didinga ir atšiauri: “jis aiškiai išvydo promotės veidą, palinkusį prie gyvenimo bedugnės, žvelgiantį į ją su išsiblaškusiais ir žiauria šypsena, šypsančia gimimams, mirtims, gėlėms, šnarantiems rudens lapams, šypsančia menui, šypsančia trūnijimui. Viskas jai, promotei, buvo vienoda, viską lyg mėnulis nutvieskė kraupi jos šypsena...” (p. 171). Keista ši vizija, neįprasta savo atšiaurumu, bet ir Auksaburnis, rodos, keliauja per pasaulį su tiek pat nutolusia ir prie nieko nepriartėjančia siela. Vėl klajonės, moterys, žmogžudystė, beje, jau antra, kaip ir pirmoji - ginantis ar ginant, bet vis vien - žmogžudystė. Galiausiai Auksaburnis įsmunka į pernelyg aukšto asmens meiluzės miegamąjį, su-

čiumpamas ir pasmerkiamas mirti. Lo-giška tokio gyvenimo pabaiga - panašiai baigė ne vienas jo klajonių bendras. Vitališkasis Auksaburnis, tiesa, nelinkęs pasiduoti. Jis rengiasi nužudyti nuodėmklausį, persirengti jo drabužiais ir pabėgti. Bet laimei, tas nuodėmklausys - Narcizas, dabar aukštas Bažnyčios hierarchas, sugebantis išplėsti jaunystės bičiulį iš mirtino pavojaus. Draugai vėlei susitinka, įvyksta keli Platono įkvėpti dialogai “apie meną”, ir Auksaburnis įsikuria vaikystės vienuolyne, kur, Narcizo palaikomas, ima dirbti. Jis sukuria bareljefus sakyklai pagal bibliinius siužetus, Mergelę Mariją, apie kurią sako Narcizui: “Kad ji pavyktų, prireikė visos mano jaunystės, mano klajonių, mano meilių... Tai šulinys, iš kurio aš sėmiausi įkvėpimo” (p. 284), ir abatas susižavėjęs jo klausosi. Tačiau jam taip ir nepavyksta sukurti Promotės, Didžiosios Levos paveikslu - mirties akimirka nelinkusi išduoti savo paslapčių Promotė pasiūkia Auksaburnį pas save.

Siužetas užmena mums keletą mįslių, kurias Hesse mėgina aiškinti ar aiškintis paskutiniuose veikėjų dialoguose bei samprotavimuose. Ne viskas čia išsprendžiama, bet formuluojama ganėtinai nuosekliai. Romano centre - Auksaburnio gyvenimas, kurio Hesse akivaizdžiai nesiūlo vertinti etinėmis kategorijomis. Išties “Žyvatos menininkų” mums duoda daugel tokių pašėlusių gyvenimų pavyzdžių, ir nieko čia nepadarysi: talentas ne visada telpa į priimtinesnius rėmus ar dera su tuo, ką jo amžininkai laiko priimtinu.

Tačiau gyvenimo laimėjimai Auksaburnio neįkvepia. Moterų buvo daug, bet nebuvo meilės. Daug kūrybinių kančių, o pačios kūrybos nedaug. Auksaburnis yra ne tiek klajojantis menininkas, kiek meninį talentą turintis valkata. Panaši ir jo kūryba. *Magna Mater*, Didžiojo moteriškumo, beje, irgi nemylinčio, neprisiršančio ir atšiauraus kaip ir pats Auksaburnis, kurio jis visą gyvenimą ieškojo, kurį pavaizduoti buvo jo gyvenimo tikslas, taip ir nepavyko parodyti ar atskleisti. Visą laiką ieškojęs esmės ir universalybės, apaštalo Jono skulptūrą Auksaburnis sukuria su Narcizo bruožais, jo figūra, Mergelė Marija, vaizduojama kaip kadainykštė Auksaburnio mylimoji.

Apskritai Auksaburnio asmuo romane nėra “meninio” gyvenimo būdo apoteozė.

Vis dėlto kūrinio pabaigoje Narcizo lūpomis Hesse pasiūlo tokią dvejonę: “Tačiau iš viršaus žiūrint, iš Dievo pozicijų - ar tikrai pavyzdingo gyvenimo tvarka ir drausmė, pasaulio ir kūniškos laimės atsisakymas, laikymasis per atstumą nuo purvo ir kraujo, atsivėrimas filosofija ir pamaldumu buvo geriau už Auksaburnio gyvenimą? [...] Gyventi taip, kaip gyveno Auksaburnis, galbūt buvo ne vien vaikiškiau ir žmogiškiau, galų gale drąsiau ir didžiau atsiduoti žiauriam srautui ir sumaiščiui, daryti nuodėmes ir prisiminti jų karčias pasekmes, negu nuolatos laikytis nuošalėje nuo pasaulio ir visuomet būti švariomis rankomis, pasisodinti gražų, kupiną harmoningų minčių darželį ir vaikštinėti be nuodėmės tarp jo prižiūrimų lysvių. Galbūt daug sunkiau, drąsiau ir kilniau buvo suplyšusiais batais eiti per miškus ir keliais, šviečiant saulei ir lyjant lietuvi, kenčiant badą ir vargą, mėgaujantis geismų teikiamais džiaugsmiais ir mokant už juos kančiomis” (p. 287).

Šio klausinėjimo naivumas tiesiog pri-trenkia. Nuodėmės, geismai, purvas ištis daro gyvenimą intensyvių, ir čia esama tam tikros estetikos - prisiminkime vagabundų ar šiuolaikinių kriminalistų dainas. Hesse vaizduoja Narcizą kaip “pavyzdingo gyvenimo tvarka ir drausmė”, pasaulio ir kūniškumo atsisakymu bei pamaldumu sau kažkokią ramybės oazę susikūrusį asmenį, lyg Hesse nieko nežinotų apie dvasinio gyvenimo įtampas arba apie tai, kad “harmoningų minčių darželiai” dygsta tik dvasiniuose tyruose, nes intensyvus religinis gyvenimas negali būti “ramus”. Kyla įspūdis, kad Hesses herojai yra pernelyg šaržuoti. Čia atsiranda dar vienos interpretacijos galimybė, ypač prisimenant Hesses susižavėjimą analitine psichologija, būtent Jungu.

Narcizas - išminties, racionalumo, visų vyriškų bruožų įkūnytojas - akivaizdžiai yra Auksaburnio, emociingo, meniško, perdėm moteriško, nemąstančio, bet giliai jaučiančio asmens antipodas. Tačiau drauge ir papildinys - tai Hesse nuolat pabrėžia. Narcizas ir Auksaburnis yra vienas kito “antrosios pusės”. Tad viskas labai jau pri-mena Jungo *animus* ir *anima*, vyriškąjį ir moteriškąjį pradą žmogaus asmenyje; žmogaus *psychėje* persveria tai vienas, tai kitas pradas, bet pilno žmogaus uždavinys

- suderinti šiuos principus. Tada romanas atrodytų kiek kitaip. Vyriškojo *animus*, Narcizo, netramdomas Auksaburnis pasmerktas visiškai nekontroliuojamai būklei ir galiausiai pražūčiai. Tikėjimo nušviestas intelektas turi nuolatos lydėti ir globoti vitališkumą, semtis iš jo kūrybiškumo ir pajautos galių. Tad toks būtų romano siužetas, o kartu - vienos sielos trajektorijos, dviejų pradų tarpusavio žaismė, tampanti sielos istorija...

Andrius Jaras

SEKĖJAS AR PRADININKAS?

Dail. Rimantas Gibavičius

Jau 120 metų egzistuoja slėpiningas Mikalojaus Konstantino Čiurlionio (1875-1911) fenomenas, tačiau didžiojo lietuvių dailininko ir kompozitoriaus kūrybos mįslės vis dar iki galo neįmintos. Pasak Viačeslavo Ivanovo, "Čiurlionis, be abejo, yra vienas iš mįslingiausių pasaulio dailininkų". Nauji klausimai išskyla kiekvienam, pasiryžusiam tyrinėti beribį šio menininko kūrybos kosmosą.

* *Čiurlionis: Painter and Composer. Collected Essays and Notes, 1906-1989, with 209 illustrations / Ed. by Stasys Goštautas and Birutė*

Stasys Goštautas*, panūdęs pateikti užsienio skaitytojams plačią pasauliui dar nepakankamai žinomo iškiliojo lietuvių menininko kūrybos tyrinėjimų ir vertinimų antologiją anglų kalba, ėmėsi nelengvo uždavinio. Iš daugybės įvairiais XX a. laikotarpiais, įvairiomis kalbomis, įvairių kraštų periodiniuose ir enciklopediniuose leidiniuose, specialiai Čiurlioniui skirtose knygose, prisiminimuose, laiškuose pareikštų minčių apie šio menininko kūrybą reikėjo atrinkti pačias svarbiausias ir įdomiausias. Antologijoje Goštautas stengėsi ne tik parodyti brandžiausius ankstesnių Čiurlionio dailės ir muzikos tyrinėjimų vaisius, bet bendrais bruožais nužymėti nuomonių apie menininką įvairovę bei visumą. Sudarytojo sėkme netenka stebėtis. Jis - plataus akiračio, įvairiapusių interesų mokslininkas, garbus Bostono ir Teksaso universitetų profesorius (Lotynų Amerikos literatūros, meno, kultūros ir visuomeninės istorijos specialistas), aktyvus PEN klubo veikėjas. Jam būdingi organizaciniai sugebėjimai, tarptautiniai ryšiai, bendra kultūrinė ir interdisciplininė orientacija, be abejo, padėjo nepasimesti jau aštuonis dešimtmečius trunkančiuose svarstymuose apie Čiurlionio kūrybą, nepasiklysti prieštaruose jos vertinimuose. Keturi paties Goštauto straipsniai ir jo parengti komentarai tarsi rišamoji medžiaga sucementuoja įvairius antologijos rašinius (31 straipsnis ir 5 dokumentai) į tvirtos struktūros statinį.

Pasirinktoji knygos struktūra leido parodyti Čiurlionio fenomeną ne tik problemiška, bet ir iš istorinės laiko perspektyvos. Įdomi ir vertinga leidinio pradžioje įdėta palyginamoji chronologija (1875-1918). Čiurlionio gyvenimas ir kūryba čia skleidžiasi plačiame intelektinių bei meninių pasaulinės kultūros srovių ir to meto Lietuvos istorijos kontekste. Pirmame antologijos skyriuje pateikiami svarbiausi menininko biografijos faktai (Alfredo Ericho Senno straipsnis) ir įvairių tautų autorių (Romo Viešulo, Marko Etkindo, Stefano Jarocińskio ir kt.) samprotavimai apie jo vietą bendroje XX a. meno panoramoje. Čiurlionio kūrybos unikalumą pastebėjo ir gerai aptarė jau jo amžininkai - rusų rašy-

Vaičiūrgis-Šležas (assoc. ed.). - Vilnius: Vaga, 1994. - 560 p. - 2 000 egz.

tojai ir dailininkai (Viačeslavas Ivanovas, Valerianas A. Čiudovskis, Mstislavas Dobužinskis ir kt.), kurių straipsniai surinkti antrame antologijos skyriuje. Ypatingą vietą leidinyje užima Mikalojaus Vorobjovo ir Aleksio Rannito tyrinėjimai; jiems skirti trečias ir ketvirtas skyrius. Abu šie autoriai, monografijų užsienio kalbomis apie Čiurlionį autoriai, be Vytauto Landsbergio ir Jono Umbraso, nuodugniausiai tyrinėjo jo kūrybą. Tačiau iki šiol tiek vieno, tiek kito indėlis į čiurlionianą bent Lietuvoje nebuvo pakankamai įsisąmonintas. Rannito keltas Čiurlionio kaip abstrakčiosios dailės pradininko klausimas, nors ir ginčytinas, nemažai prisidėjo prie lietuvių menininko vardo garsinimo pasaulyje. Likusiuose trijuose knygos skyriuose - vertingiausi pokario laikotarpio Vakarų ir Lietuvos autorių tyrinėjimai, įvairiais aspektais gvildenantys didžiojo menininko dailę ir muziką. Be trijų Landsbergio straipsnių, iš lietuvių autorių dar yra Umbraso, Jono Bruverio, Vlado Jakubėno, Mindaugo Nasvyčio, Genovaitės Kazokienės ir kt. rašinių. Svarbu pažymėti, kad leidinyje deramai atsispindi Lietuvoje iki šiol nespecialistams menkai žinomas lietuvių išsivijusių tyrinėtojų indėlis į čiurlionianą. Iš naujausių tyrinėjimų labai įdomus Felikso Rozinerio straipsnis "Archetipinė tapyba" - neseniai jo išleistas monografijos skyrius, kuriame Čiurlionio kūrybai nagrinėti pasitelkti semiotikos principai, teikiantys plačias ir dar mažai naudotas galimybes giliausioms šio menininko kūrybos prasmėms atskleisti.

Paskutinėje antologijos dalyje, pavadinotoje "Priedu", išsiskiria puikiai parengta, turininga ir informatyvi Goštauto "Kritikos apžvalga", kurioje trumpai aptariamos daugelio apie Čiurlionį rašiusių užsienio autorių koncepcijos, rutuliotos nuo 1906 iki 1986 metų. Čia pat surinktos iš pasaulio įžymybių (Jacques'o Lipchitzo, Igorio Stravinskio, Bernardo Berensono, Romaino Rolland'o, Henri Focillono, Maksimo Gorkio, Nikolajaus Berdiajevo, Sergejaus Eizenšteino) laišku, dienoraščių, prisiminimų, interviu išgriebtos originalios mintys apie Čiurlionį. Šioje knygos dalyje įdėtas Mikalojaus Konstantino Čiurlionio muziejaus Kaune darbuotojos Birutės Federavičienės 1986-1988 m. parengtas Čiurlionio kūrinių katalogas nemažai koreguoja anks-